

Tilburg University

De universele en de lokale dimensie van de kerk

Denaux, A.J.

Published in:
Perspectief: Digitaal Oecumenisch Theologisch Tijdschrift

Publication date:
2011

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Denaux, A. J. (2011). De universele en de lokale dimensie van de kerk. *Perspectief: Digitaal Oecumenisch Theologisch Tijdschrift*, 4(13), 30-34.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De lokale en universele dimensie van de Kerk

door Adelbert Denaux

Het grootste gedeelte van Walter Kaspers synthese van vier bilaterale dialogen handelt over de Kerk (blz. 51-136). Hij zegt hierover: “De overvloed aan materiaal bij de behandeling van de Kerk in dit hoofdstuk toont aan dat de ecclesiologie in het middelpunt van de oecumenische dialoog is komen staan” (blz. 130). Dat is inderdaad het geval en het is nog steeds zo. In dit hoofdstuk behandelt Kasper drie grote thema’s: de aard en de zending van de Kerk, de bron van gezag in de Kerk, en het ambt in de Kerk. Het probleem van de lokale en universele dimensie van de Kerk en hun wederzijdse relatie wordt niet om zichzelf behandeld, maar gesitueerd binnen het hoofdstuk over het ambt (het derde hoofdstuk dus). Ik verwijs hier naar punt 4 van dit hoofdstuk, dat als titel draagt: ‘Het ambt: uitgeoefend in de plaatselijke en de universele kerk’. Dat is uiteraard een legitieme benadering, en het zij van meet af aan duidelijk dat de ambtskwestie een grote rol speelt in de problematiek van de verhouding tussen de plaatselijke en de universele kerk. Maar deze problematiek is breder dan de ambtsproblematiek.

Het ruimere kader

Vooraleer we ingaan op dit punt 4 van Kaspers derde hoofdstuk, willen we eerst iets zeggen over die ruimere problematiek. We doen dit aan de hand van onder meer het studiedocument van de Joint Working Group tussen de Rooms-katholieke Kerk en de WRK, namelijk *The Church: local and universal* (CLU) uit 1990.¹³ Terecht stelt eerstgenoemde document: “De christelijke kerkgemeenschappen hebben verschillende visies op de Kerk als een lokale en universele realiteit. Gemeenschappelijke perspectieven op het theologische verstaan van de lokale en de universele Kerk zijn daarom van cruciaal belang voor het herstel van de christelijke eenheid en zijn vaak behandeld in de oecumenische documenten. Er is slechts één kerk in Gods plan van verlossing. Deze ene Kerk is aanwezig en manifesteert zich in de plaatselijke kerken over de hele wereld. Het is dezelfde unieke Kerk van Jezus Christus, zijn lichaam, die dus aanwezig is in elke lokale kerk. Het is ook dezelfde Geest, die vanaf de dag van Pinksteren, de gelovigen verzamelt in de ene Kerk en in de individuele lokale kerken” (CLU, 2).

Ditzelfde document wijst erop dat we de problematiek van de lokale en de universele kerk het best plaatsen binnen het kader van de *communio*-ecclesiologie, die, aldus W. Kasper, inderdaad volgens de vier bestudeerde dialogen een fundamenteel concept is om de kerk te verstaan (blz. 69-70). Ik citeer: “Meer en meer wordt de grote waarde van het concept van *koinonia* of *communio* gezien voor het begrijpen van de veelheid van lokale kerken in de eenheid van de ene Kerk. *Koinonia* verwijst naar de bron en de aard van het leven van de Kerk als Lichaam van Christus, Volk van God, en tempel van de Heilige Geest. In het bijzonder stelt dit concept ons in staat de twee dimensies van de Kerk - haar lokaliteit en haar universaliteit - niet op te vatten als afzonderlijke entiteiten, maar als twee geïntegreerde dimensies van één werkelijkheid” (CLU, 5). Bijgevolg moet “elke discussie over de *koinonia* in de lokale en universele kerk eerst worden geplaatst in de bredere context van de ene heilige katholieke en apostolische Kerk, de *Una Sancta* van de vroegchristelijke Credo’s. De *Una Sancta* in het plan van God is Gods schepping - een eschatologische werkelijkheid bestaande door de geschiedenis heen vanaf de vroegste dagen (*Ecclesia ab Abel*) tot aan de wederkomst van Christus in heerlijkheid. De lokale en de universele kerk zijn historische manifestaties van de *Una Sancta*, hoewel ze er niet enkel en alleen mee mogen worden

¹³ Zie ook het Rapport van de Commissie Dialoog Reformatie - Catholica, *De lokale en de universele dimensie van de kerk*. 2003

geïdentificeerd. Ze hebben hun eenheid in de *Una Sancta*. Er is slechts één Kerk van God, of die nu lokaal of universeel zijn uitdrukking vindt" (CLU, 12).

Wat is een lokale kerk?

De genoemde dialogen zijn het erover eens dat de lokale kerk waarlijk Kerk is, dat de Kerk van God werkelijk aanwezig en actief is in de plaatselijke kerk. De lokale kerk is dus niet een administratief of juridisch onderdeel van de universele kerk. Maar ook al is dat waar, de vraag moet worden gesteld wat we verstaan onder 'lokale kerk'? Alle christelijke confessies nemen aan dat een lokale kerk een gemeenschap is van gedoopte gelovigen, waar het Woord van God wordt gepredikt, het apostolische geloof wordt beleden, de sacramenten worden gevierd, het verlossingswerk van Christus aan de wereld wordt verkondigd, en een dienst van toezicht (*episcopè*) wordt uitgeoefend door bisschoppen of andere bedienaars, ten bate van de gemeenschap (CLU, 15).

Maar er is geen eensgezindheid over de rol en de plaats van de bisschop in de lokale kerk. Voor katholieken en orthodoxen is de bisschop essentieel voor het begrip en de structuur van de lokale kerk. Hij staat in het hart van de lokale kerk en garandeert de eenheid ervan.¹⁴ De kerken van de reformatie en de vrije kerken kennen een grote verscheidenheid aan institutionele structuren en vormen van zelfbegrip en delen deze 'episcopale' structuur van de lokale kerk niet. Het begrip lokale kerk is in die kringen minder gebruikelijk. Het is veeleer de plaatselijke christelijke gemeenschap (parochie, gemeente) waarop de bovenstaande definitie van toepassing zou zijn en die kunnen dus een plaatselijke kerk worden genoemd. Dit verschil moet wel worden genuanceerd in die zin dat, binnen een 'episcopaal' concept van lokale kerk, de parochies een lokale expressie zijn van het diocees en van de hele kerk op voorwaarde dat ze in gemeenschap zijn met het diocees of de lokale kerk. Anderzijds hebben ook de kerken uit de reformatie en de vrije kerken, behalve hun nadruk op de lokale congregatie, structuren ontwikkeld voor een grotere groep van gemeenten (bijvoorbeeld in districten, diocesen, of kringen) en hebben ze ambten ontwikkeld die bijzondere verantwoordelijkheden hebben (bijvoorbeeld bisschoppen, superintendanten, regionale pastores).

De universele kerk en de kwestie van de prioriteit

De universele Kerk is de gemeenschap van alle lokale kerken die zijn verenigd in geloof en eredienst over de hele wereld. De universele kerk is niet de optelsom, de federatie of de juxtapositie van lokale kerken. Deze zijn allen samen dezelfde Kerk van God die in de wereld aanwezig en werkzaam is. De notie van universele kerk erkent de diversiteit van culturele en sociale contexten. De Rooms-katholieke Kerk en de orthodoxe kerken verstaan zichzelf als vertegenwoordigers van de universele Kerk. Kerken uit de Reformatie en vrije kerken organiseren zich vooral op nationaal niveau en hebben moeite deze universele dimensie van de Kerk te zien en te ervaren. Toch is ook bij hen het besef van de universaliteit van de Kerk gegroeid via de oprichting van de Wereldbonden en van de Wereldraad van Kerken.

¹⁴ Cfr. CLU 16 : "Voor de kerken van de 'katholieke' traditie is de bisschop van essentieel belang voor het begrip en de structuur van een plaatselijke kerk. Bisschoppen, als opvolgers van de apostelen, zijn 'het zichtbare beginsel en fundament van eenheid in hun eigen kerken' (*Lumen Gentium*, Volgens het eerste verslag van de Katholieke / Orthodoxe Gemengde Commissie (München, 1982). "De bisschop staat in het hart van de plaatselijke kerk als bedienaar van de Geest om de charisma's te onderscheiden, en zorgt ervoor dat ze in harmonie worden uitgeoefend, voor het goed van iedereen, in trouw aan de apostolische traditie."(II / 3) De Anglicaanse / Rooms-katholieke Internationale Commissie definieerde de plaatselijke kerk als "de eenheid van de lokale gemeenschappen onder een bisschop" (ARCIC-I, het Eindverslag, blz. 92). De Kerk is dus het meest volledig geopenbaard / gerealiseerd wanneer Gods volk is verenigd in de eucharistische vergaderde gemeenschap met de bisschop. Bijgevolg is de lokale kerk in deze tradities in eerste instantie het diocees, hoewel de uitdrukking ook kan verwijzen naar meerdere diocesen"

De vraag die vaak wordt gesteld, mede in de context van de oecumenische dialogen, is welke dimensie van de Kerk prioriteit heeft. Men dient deze prioriteitskwestie te bekijken met behulp van een eschatologische en pneumatologische ecclesiologie. Deze aanpak wijst niet een exclusieve prioriteit toe aan hetzij de lokale hetzij de universele Kerk, maar suggereert een gelijktijdigheid van beide. Beide zijn van essentieel belang. Enerzijds heeft in Gods algemeen heilsplan het universele een absolute prioriteit boven het lokale. Christus kwam immers om de verstrooide kinderen van God te verzamelen; en op Pinksteren werd de Geest van God uitgestort over alle vlees (vgl. Hand. 2, 17). God schiep de Kerk in het kader van een universele verzoening en eenheid. De Pinksterervaring en het woord en de genade van Christus hebben een voortdurende en universele relevantie. Het Evangelie van de verlossing is gericht tot de mensheid als een geheel, zonder uitzondering. In deze zin heeft het universele prioriteit en zal het dit altijd hebben (CLU, 22).

Anderzijds begon de Kerk en kwam tot stand op een bepaalde plaats. "Toen de dag van het Pinksterfeest aanbrak waren ze allen samen in één plaats." (Hand. 2:1) Vanaf deze plaats begonnen de apostelen het Evangelie te prediken aan alle volken (vgl. Matt. 28, 19). In de concrete historische situatie van de stichting van de kerk heeft het lokale prioriteit en zal het die bewaren tot de wederkomst van Christus, omdat het Evangelie telkens wordt gepredikt op een bepaalde plaats en de gelovigen ontvangen het doopsel en vieren de eucharistie op deze bepaalde plaats, ook al is dit altijd en noodzakelijk in gemeenschap met alle andere lokale kerken in de wereld. Er is geen plaatselijke kerk, die niet is gericht op het Evangelie, en niet in gemeenschap is met alle andere kerken (CLU, 23).

Hoe men ook denkt over de kwestie van de prioriteit, feit is dat "alle dialogen beide dimensies van de Kerk bevestigen. Ze bevestigen dat een authentieke plaatselijke kerk erom vraagt in gemeenschap te zijn met andere plaatselijke kerken", aldus W. Kasper. Inderdaad, de lokale kerk is ten volle kerk, maar ze is niet de hele Kerk. De lokale kerk kan dus nooit in isolement worden gezien, maar alleen steeds in een dynamische relatie met andere lokale kerken. Volgens W. Kasper bevestigen alle dialogen "dat er op plaatselijk en universeel niveau structuren nodig zijn om deze gemeenschap te bewaren en haar zichtbaar uitdrukking te geven" (blz. 111-112).

Toenadering

Ik denk dat er al een vrij grote eensgezindheid bestaat over de kerkelijke elementen die nodig zijn voor het realiseren van de zichtbare kerkelijke eenheid, zowel op lokaal als op universeel niveau. De Assemblees van New Dehli (1961) en Nairobi (1975) wijzen op de volgende elementen: het gemeenschappelijk belijden van het apostolische geloof, wederzijdse erkenning van de apostoliciteit en katholiciteit van de andere kerken en van elkaars leden, sacramenten en bedieningen of ambten; eucharistische gemeenschap, gemeenschap in het geestelijk leven en in de zending en de dienst in de wereld, en de toepassing van wederzijds *fellowship*, evenals in conciliaire ontmoetingen en beslissingen (CLU, 31).

Maar als het erop aankomt deze structuren te omschrijven, of met andere woorden, de "canonieke uitdrukking van de *communio*" (CLU, 41) te preciseren, komen er nogal wat verschillen aan bod. W. Kasper plaatst ze onder de noemer van 'conciliaire structuren' van de Kerk (blz. 113vv.). Voor de Lutheranen kan "de gestructureerde gestalte die voor volledige en bindende gemeenschap tussen de kerken nodig is ... veelvormig en variabel zijn" en is ze niet beperkt tot de hiërarchische dimensie van de Kerk. De gereformeerden vinden het concept van de WRK in Nairobi, namelijk de idee van een 'conciliaire gemeenschap' van plaatselijke kerken, aantrekkelijk. Dit kan onder meer ambtelijke structuren insluiten, dat wil zeggen een vorm van toezicht (*episkopè*) op alle niveaus, lokaal, regionaal en universeel, maar voor het regionale en het universele niveau dient dit toezicht collegiaal te worden uitgeoefend. ARCIC beschrijft de plaatselijke en de universele dimensie

van de Kerk door te spreken van de verhouding tussen conciliariteit en primaat op plaatselijk (diocesaan), regionaal en universeel niveau. Dat betekent dat de rol van de bisschop op alle niveaus wordt gesitueerd en dat er dus een openheid is voor het universele primaat van de bisschop van Rome. Methodisten en katholieken erkennen het belang van een structuur die plaatselijke kerken samenbindt om te getuigen van de wereldomvattende aard van het Evangelie en van de universele Kerk. Maar ze hebben verschillende voorstellingen van de aard en het theologisch gewicht van deze structuren (Kasper, blz. 116). Op bladzijde 116-117 formuleert W. Kasper een aantal vragen die blijven. Opvallenderwijs spreekt hij daar over anglicanen, lutheranen en methodisten, maar niet over de gereformeerden.

Receptive ecumenism en de nood aan bekering van de Kerken?

Naast het theologische gesprek dat verder dient te gaan, is er méér nodig om tot een grotere toenadering te komen tussen - wat ik korthedshalve noem - de kerken met een katholiserende structuur en de kerken met een reformatorische structuur. Er is mijns inziens een echte bekering van de kerken nodig. De wederzijdse standpunten zijn voldoende bekend. Ze zijn zoveel mogelijk opgehelderd. Maar de wil om te veranderen kan zeker beter. Bij wijze van voorbeeld verwijs ik naar de anglicaans - katholieke dialoog, die dit jaar de eerste bijeenkomst van de derde gespreksronde ARCIC III hield in Bose (Italië). Het thema dat ter studie is opgedragen luidt 'De Kerk als lokale en universele gemeenschap' en "Hoe de lokale en universele Kerk in gemeenschap komen tot het onderscheiden van de juiste ethische leer".¹⁵ Wat betreft de methode, vond de commissie inspiratie in de benadering die sinds enkele jaren in Durham wordt ontwikkeld, en die *receptive ecumenism* wordt genoemd. In deze benadering probeert men eerder van de ander te leren dan te vragen aan de ander van ons te leren, en zo de oecumenische toenadering te bevorderen. Voorwaarde is dat elke kerk bereid is tot een kritische zelfevaluatie, die toelaat fouten en gebreken in eigen midden te zien (een moment van inkeer en bekering) en na te gaan wat aantrekkelijk is in de andere kerk en wat kan helpen om de apostolische traditie in volheid te beleven (een moment van leren van de ander).

In het licht van de recente crisis rond het wijden van vrouwen en praktiserende homoseksuelen tot bisschop, groeit binnen de anglicaanse gemeenschap het besef dat een 'provinciale' structuur niet volstaat om de eenheid van Communion te behouden. Ook de bestaande internationale structuren, zoals de Lambeth-Conferentie, de Primates' Meeting, Anglican Consultative Council, volstaan daartoe niet. Daarom wordt er nu gewerkt aan 'the Anglican Communion Covenant'. In dit Covenant zullen de provincies van de Anglican Communion zich op vrijwillige basis engageren tot grotere interdependentie en duidelijker spelregels bij het nemen van beslissingen die de hele Gemeenschap aangaan. Dat is mijns inziens een interessant voorbeeld van zelfkritiek, leidend tot verandering die onder meer is geïnspireerd door de universele ambtsstructuur van de Rooms-katholieke Kerk.

Ook de Rooms-katholieke Kerk dient te komen tot zelfkritiek. Ze slaagt er tot op heden niet in een voldoende evenwicht tot stand te brengen tussen het beginsel van het universele primaat en het beginsel van de collegialiteit en de synodaliteit. Het is voor insiders duidelijk dat een overdreven centralisatie van de Curie, die de bisschop van Rome ter zijde staat in de uitoefening van zijn universeel primaat, een werkelijk functioneren van het college van bisschoppen en van een synodale besluitvorming belemmert. Pas wanneer de Rooms-katholieke Kerk zich in alle geledingen bewust is dat ze op dit vlak tekort schiet, is er voldoende motivatie en wil tot reële hervormingen van de Curie en tot een meer collegiale uitoefening van het universele primaat van de bisschop van Rome. Kortom, wat er nodig is,

---

¹⁵ The task of this third phase of ARCIC will be to consider fundamental questions regarding the 'Church as Communion - Local and Universal', and 'How in communion the Local and Universal Church comes to discern right ethical teaching'.

zijn niet alleen theologische dialogen, maar bekering en hervorming van alle kerken, de Rooms-katholieke Kerk inbegrepen.